

Љубодраг Поповић
архивски саветник
Београд

Српска црква у 1912/13. години (Крајњак *прејлед Рашко-Призренске епархије*)

*Посвећено *пројојереју Стивану Димитријевићу.**

Ове јесени навршило се сто година од почетка Првог балканског рата. Током његових дејстава, војска уједињених балканских држава остварила је право њихових народа да живе слободно, у својим независним државама, после вишевековног робства под Турцима.

У овом рату српска историографија није ослобађала само хришћане, Србе, већ и друге народе, по Косову и Метохији, областима Старе Рашке и Новог Пазара, као и у Вардарској Македонији.

Српска историографија о периоду Балканских ратова (1912-1913. год.) основну пажњу, у досадашњим радовима, по сазнању овог аутора, није сем војних и дипломатских догађања, можемо рећи, озбиљније обратила пажњу и на друге проблеме. Истраживања осталих питања нису комплетно урађена, што је и резултат оновремених ставова.

Питање уређења православне цркве у том периоду није било предмет посебне бриге државе, иако је православна вероисповест проглашена државном. Тај став одсликава и „Уредба о уређењу ослобођених предела“ од 27. децембра 1912. год. Питање цркве и њеног уређења нашло је своје место тек у „IV Глави“, у поглављу које је носило наслов „Општа наређења“. А у њима је речено да се источно-православна вера проглашава државном, а сви православни хришћани су стављени под духовну управу Митрополита српског.

Обележавање годишњице манастира Милешеве, његових осам векова, сматрали смо да је моменат, да изнесећи на светло дана низ мање познатих чињеница дамо свој допринос, део сагледавању овог проблема, и учинимо га јаснијим.

Надајући се да ће се изучавању проблема цркве у овом периоду прикључити и Православни богословски факултет у Београду, у оквиру научног програма „Теологија у Србији двадесетог века“ учинили смо предлог да се и он нађе на редовном научном заседању у децембру 2012. год, што је и прихваћено. Тиме је и он учинио допринос стогодишњици овог великог догађаја.

Сагледавање овог проблема после готово сто година, нужно намеће и његово детаљно излагање. Но то овом приликом, није у потпуности могуће. Но ми ћемо

ипак настојати да вас упознамо са основним чињеницама колико год је то могуће, узимајући за основу сазнања о Рашко-Призренској епархији.¹

*

За организацију цивилне управе у „новим“ крајевима било је у оквиру „Штаба Врховне команде“ оформљено „Полицијско одељење“. На његовом челу, на месту „Инспектора полиције“ био је постављен Милорад Вујичић, начелник у Министарству унутрашњих дела Краљевине Србије. А новоослобођена територија била је управно подељена на више округа.

Битно другачији проблем био је са организацијом цркве на овом простору.

Покушаји за њену организацију први пут су чињени још за време трајања војних операција у 1912. год. Но томе се супротстављао један велики проблем. Православна црква на територији турског царства је била под јурисдикцијом Цариградске патријаршије, а не Митрополије у Београду. У таквој ситуацији мишљење Министра просвете и црквених послова, је крајем октобра 1912. год. било „да за сада не треба никакве измене уводити у црквени поредак, који се тако затекао, него оставити, да и даље све буде онако како је досад било,... док се стање редовним путем не измени“.²

А могућност да се то измени указала се после прекида ратних дејстава и склапања мира 1913. год.

Новом организацијом црква се нашла под управом Митрополита српског. А као њен део је била и Рашко-Призренска епархија. Она је била једина епархија која на своме челу није имала владику, већ администратора. На то место је у априлу 1913. год. био постављен протојереј Стеван Димитријевић, ректор Богословије у Призрену.³

Извештаји упућени Министарству просвете од стране администратора ове епархије омогућују нам да много тога сазнамо о организацији и стању цркве на овом подручју, у току овог времена.

Прва сазнања о стању цркве на овом простору добијамо из извештаја Штаба Врховне команде, односно из извештаја његових полицијских власти.

Да би се знало бројно и имовно стање манастира, стање манастирске цркве и других зграда, земља и стока у манастирском власништву, број и имена калуђера у појединим манастирима, као и стање „споменика“ у њима, Полицијско одељење Врховне команде је издало посебну наредбу свим окружним начелницима у „области“. Овом наредбом из друге половине марта 1913. год. (22-ог) сваки од њих, у овом подручју, имао је да инвентарише сву покретну и непокретну имовину манастира појединачно, као и прикупи остале тражене податке. Овај, овако сачињен извештај имао је бити урађен у два равногласна примерка, од којих је један имао бити достављен Полицијском одељењу, а други задржан у манастиру.⁴

¹ Говорећи о овоме сматрамо се обавезним да укажемо да је питање уређења ослобођених области данас у фокусу пажње историјске науке. Њиме се бави млађа генерација историчара, а међу њима особито др Милош Јагодић са Филозофског факултета у Београду (Уређење ослобођених области Србије 1912-1914. – правни оквир; Православна црква у новим крајевима Србије (1912-1915.)).

² АС, МПС, ЦФV, р. 58/913.

³ АС, МПС, ЦФ VIII, р. 4/913.

⁴ АС, МПС, ЦФ VIII, р. 19/913.

Намера „Одељења“ је била двострука. Једна је била да се манастирска имања не упропашћују, већ строго пазе и чувају. А друга, да прикупљено буде основни материјал за даљи рад Министарства просвете и црквених послова на уређењу ових манастира и сређивању манастирских имања.

Обележавање годишњице манастира Милешеве нам је омогућило да од ових извештаја користимо податке о манастирима: Милешева, Бања, Св. Тројица и Дубочица.⁵

Но сем ових манастира у саставу ове Епархије били су и манастири: Грачаница, Девич, Црна Река, Соколица, Драганац, Бинач, Св. Марко.⁶

Простор нам не дозвољава да о њима износимо детаљне податке: непокретно имање, читлуци, евентуално постојање тапија, инвентарима имовине (ствари, црквене утвари, елементи покућства), стока, постојање манастирских књижница, рачуне прихода и расхода и сл.

Зато ћемо изнети неке основне податке о манастирима редом како смо их навели: 1) Грачаница: 90 хектара зиратне земље, 17 говеда, 2 коња, 20 свиња и 70 оваца и коза; 2) Девич: 253 хектара зиратне земље, 1320 хектара под шумом и воћњацима, 9,5 под виноградима, 24 говеда, 5 коња, 14 свиња и 30 оваца и коза; 3) Црна Река: 12 хектара зиратне земље, 12 хектара под шумом и воћњацима, 9 говеда, 1 коња и 2 свиње; 4) Драганац: 17,4 зиратне, 4,8 под шумом и воћем, а само 4 ара под виноградом, 20 говеда, 2 коња и 2 свиње; 5) Бинач: 100 хектара зиратне земље, 20 хектара под шумом и воћњацима, 6 говеда, 1 коња, 2 свиње и 4 оваца и коза; 6) Св. Марко: 2,1 зиратне земље, 1,5 под шумом и воћњацима, 5,9 под виноградима, 2 говеда, 1 коња и 12 оваца и коза; 7) Соколица је био једини манастир који није поседовао ничега.⁷

У јесен 1913.год. дошло је до нових помака у организацији цркве на ослобођеној територији. И државна власт и црква стале су на становиште, да и у овим крајевима, као и у Србији треба увести окружне протојереје као органе црквене управе. Њима је као помоћним органима епархијске управе био поверен непосредан надзор над радом и понашањем свештенства и мирског и монашког реда.

Да би се то могло учинити решење је нађено у изради „Правилника и упутства за вршење Протојерејске службе у ослобођеним областима“.

За израду овог „Правилника“ ангажован је универзитетски професор Ч. Митровић. Овај посао, Правилник и упутства са њим завршени су крајем новембра 1913. год, а званично су „примљени“ почетком децембра месеца.

Новосачињени „Правилник“ и упутства званично су одобрени 7. децембра 1913. год. Његовим доношењем било је регулисано, односно дат им је задатак, да обилазе своје округе, да се старају о одржавању поретка и правилног рада свештенства у најширем смислу те речи, као и о вођењу црквене администрације.⁸

Док је „Правилник“ још био у раду, започето је са припремама за његово испуњење. Питање њиховог постављења, осигурање законом њиховог положаја уопште, и материјалног обезбеђења покренуто је још 6. новембра 1913. год. Митропо-

⁵ Међународни научни скуп, Осам векова манастира Милешеве, Библиотека манастира Милешева, 6, 7 и 8. септембар 2012. год.

⁶ Манастири Драганац и Бинач били су посвећени истом свецу: Св. арх. Гаврилу.

⁷ АС, МПС, ЦФ VIII, р. 66/913.

⁸ АС, МПС, ЦФ VIII, р. 48/913.

лит Димитрије. Но прва решења о постављењу – именовану донета су 24. новембра. Решењем донетим тога дана упућени су у: 1) Призрен: протојереј Коста Јовановић, из Раче; 2) Приштину: свештеник Димитрије Пејовић, из Зајечара; 3) Нови Пазар: свештеник Хранислав Поповић, из Бруса; 4) Пријепоље: свештеник Живо-тије Степановић, из Лапова.⁹

О штампању новог Правилника одлучено је 15. децембра. Министар Јовановић је, што је веома интересантно, одлучио да се он одштапа у Државној штампарији, у свега 25 примерака.

Правилник и упутства су изложени на 13 штампаних страна, а обухватили су следеће одељке и поглавља у њима: А) Опште одредбе, чл. 1-6; Б) Круг рада и дужности окружног протојереја, чл. 7-26; В) Формулар и упутства за израду протојерејских извештаја.

Поглавља овог Одељка обухватала су: I) Уређење и састав протопопијата, II) Цркве, III) Црквена имовина, IV) Црквени документи, V) Свештенство, VI) Парохијани, VII) Црквени тутори, VIII) Црквене књижнице и установе, IX) Односи између грађанских власти и појединих цркава, и X) Општи закључак. Цео овај трећи одељак (В) био је формулисан као један члан, 27-и по реду.¹⁰

Летњи период ове 1913. год. био је искоришћен за детаљно организовање црквене управе у новоослобођеним крајевима.

Из постојећих докумената који се односе на Рашко-Призренску Епархију у 1913. год.¹¹ видимо да у њој постоје 13 намесништава, са 106 парохија.

А намесништва су:

Призренско, са парохијама: 1) Прва Призренска, 2) Друга Призренска, 3) Трећа Призренска, 4) Четврта Призренска, 5) Пета Призренска, 6) Шеста Призренска, 7) Сретачко-Локвичка, 8) Сретачко-Плањанска, 9) Горњо-Сеоска, 10) Севачка, 11) Љубишка, 12) Коришка, 13) Суво-Речка, 14) Муштушка, 15) Србичка, 16) Велико-Хочка, 17) Ораховачка и 18) Зочишка;

Ђаковачко, са парохијама: 19) Ђаковачком;

Метохијско, са парохијама: 20) Ђураковачка, 21) Источна, 22) Црколешка, 23) Кешевачка, 24) Кијево-Долачка, 25) Бањска;

Приштинско, са парохијама: 26) Прва Приштинска, 27) Друга Приштинска, 28) Трећа Приштинска, 29) Четврта Приштинска, 30) Липљанска, 31) Добротинска, 32) Гуштерачка, 34) Ливађска;

Феризовићко (Урешевачко), са парохијама: 35) Феризовићка, 36) Неродимска, 37) Штрбачка, 38) Беревачка, 39) Готовушка;

Гиланско (Гњилане), са парохијама: 40) Прва Гиланска, 41) Друга Гиланска, 42) Трећа Гиланска, 43) Ранилушка, 44) Божевачка, 45) Петровачка, 46) Параловска (Бостање), 47) Корлињанска, 48) Клокотска, 49) Доморовачка, 50) Шипашница, 51) Витинска, 52) Врбовачка, 53) Бостанска, 54) Пасјанска, 55) Каменичка, 56) Бушиначка, 57) Драганачка;

⁹ Но изгледа да Степановићево решење није заживело, јер у акту који је био упућен благајни Министарства просвете и црквених послова на извршење, нема његовог имена.

¹⁰ АС, МПС, ЦФ VIII, р. 48/913. Како данас постоји очуван само један примерак овог Правилника, то га ми дајемо овде, у Прилогу овог рада.

¹¹ АС, МПС, ЦФ VIII, р. 67/913.

Вучитриско, са парохијама: 58) Прва Вучитриска, 59) Друга Вучитриска, 60) Бабино-Мостка, 61) Девичка;

Новопазарско, са парохијама: 62) Прва Новопазарска, 63) Друга Новопазарска, 64) Врачевска, 65) Сопоћанска, 66) Рајетићска, 67) Митрово-речка, 68) Кузмићка, 69) Кравићска, 70) Штитарска, 71) Дреновска, 72) Дренска, 73) Добрињска, 74) Војковачка;

Митровачко, са парохијама: 75) Прва Митровачка, 76) Друга Митровачка, 77) Црепуљска, 78) Поповачка, 79) Сочаничка, 80) Дубоко-поточка, 81) Оклачка, 82) Велебрешка, 83) Соколичка;

Сјеничко, са парохијама: 84) Прва Сјеничка, 85) Друга Сјеничка, 86) Прва Штављанска, 87) Друга Штављанска, 88) Аљиновичка, 89) Страњанска, 90) Суходолска;

Плеваљско, са парохијама: 91) Плеваљска, 92) Црљеничка, 93) Отиловичка, 94) Поблаћска;

Нововарошко, са парохијама: 95) Нововарошка, 96) Бистричка, 97) Радијевичка, 98) Буковичко-Штитковачка;

Пријеполско, са парохијама: 99) Пријеполска, 100) Каменогорска, 101) Толачка, 102) Сељанска, 103) Велико-Жупска, 104) Милешевска, 105) Бањска и 106) Голешка.

Када ово имамо пред собом интересантна су и нека друга поређења: а) Према Закону о уређењу свештеничког стања из 1883. године, који је важио у старим границама Србије, и његовим одредбама о парохијама, њих би испунило само 3. А „Закон“ је иначе предвиђао да парохија не сме бити мања од 300 нити већа од 400 домова.

Иначе број домова у ових 106 парохија кретао се у овим распонима: 1 - 50 = 4; 51 - 100 = 12; 101 - 150 = 33; 151 - 200 = 29; 201 - 250 = 19; 251 - 300 = 6; 301 - 350 = 2; преко 400 = 1.

Прва група је била убедљиво најмања: 12) Каришка са 15, 61) Девичка са 17, 13) Суво-Речка са 24, и 34) Ливађска са 50 домова. А убедљиво највећа је била Нововарошка парохија са 416 домова. Иначе у целој Епархији просечан број домова у једној парохији био је 158.

Свештенство мирског реда у епархији Рашко-Призренској сачињавала су: 11 протојереја, 99 свештеника, 1 ђакон и 1 протођакон.

Свештенство монашког реда чинила су: 3 архимандрита, 15 јеромонаха, 1 јерођакон и 1 монах.¹²

Што се пак тиче структуре образовања, она је била веома различита:

А) Мирско

1) Призренска богословија:

- а) Потпуна 23;
- б) Шесторазредна 2;
- в) Пет разреда 1;
- г) Четири разреда 2;
- д) Троразредна 9;
- ђ) Два разреда 1;

¹² АС, МПС, ЦФ VIII, р. 67/913.

- е) Један разред 1;
- ж) Пет разреда и подофицирску школу 1;
- з) Четири разреда и Ратарска у Краљеву 1;
- и) Призренска и 1 год. Учитељске у Београду 1;
- ј) Три разреда – вечерња 1;
- к) Скраћени курс (у Нишу) 3;
- л) Основна и I разред Призренске 1;
- II) Богословија у Београду 1;
- III) Богословија у Јањини 1;
- IV) Кијевску Духовну Академију 1;
- V) Четири разреда гимназије (где?) 1;
- VI) Шест разреда гимназије (Цариград) 1;
- VII) Основну школу 57;
- VIII) За тројицу нема никаквих података.
- Б) Монашко
  - I) Основну школу 10;
  - II) Четири разреда Гимназије 2;
  - III) Призренска богословија
    - а) Два разреда и Ратарска у Краљеву 1;
    - б) I разред 1;
  - IV) I разред Учитељске школе у Панчеву 1;
  - V) а) Основна школа и Тишлерски занат 1;
  - б) Основна школа и Ратарска у Пожеги 1;
  - VI) За тројицу нису дати никакви подаци.

Ово свештенство се издржавало на два начина. Један део је примао помоћ од Министарства просвете и црквених дела, а ову допуњавао приходима из својих парохија. Други су пак живели искључиво од прихода из својих парохија.

Прилог:

ПРАВИЛНИК и УПУТСТВА

за вршење протојерејске службе у ослобођеним областима

Уредбом о уређењу ослобођених области од 18. августа тек. године (чл. 82.) поверено ми је вршење надзора над управом православне цркве и у ослобођеним областима.

Да бих овој својој дужности што боље одговорио, а имајући притом у виду, како Уставом одређени положај вере православне, с једне, тако и прилике, потребу и значај доброг реда и поретка, јавног морала и дисциплине свештенства у недавно ослобођеним областима, с друге стране, нашао сам се побуђен, да до примене свих домаћих закона у свој њиховој опширности и у тим новим крајевима, пре свега, колико је могућно јасније изложим: тежње, намере и жеље врховне надзорне власти у погледу реда и поретка у православној цркви.

За ово прво време сматрам за најпотребније: да јасно и што тачније обележим дужности окружних протојереја, као непосредних надзорника и најближих чувара доброга реда и поретка у цркви.

У томе циљу, придржавајући се строго сагласности са начелима основних закона Краљевине Србије, црквеним канонима и духом источно-православне вере, о чему сам претходно прибавио мишљење, у смислу тач. 21. чл. 19. закона о црквеним властима, од Св. Архијерејског Сабора, споразумно с највишом црквеном влашћу и по предлогу Његовог Високопросвештенства Архиепископа Београдског и Митрополита Србије Господина Димитрија, као врховног представника автокефалне цркве у границама целе Краљевине Србије, од .....тек. год. АЕБр....., а на основу чл. 2. Закона о уређењу Министарства Просвете и Црквених Послова и чл. 82. Уредбе о уређењу ослобођених области – за окружне протојереје у ослобођеним областима до даље наредбе прописујем, утврђујем и објављујем овај: Правилник и Упутста.

А. Оџише одређе.

1. Окружни је протојереј помоћни орган црквене епархијске управе, коме је поверено да води непосредни надзор над радом и понашањем свештенства оба реда и црквеним животом свога округа. У круг његовога рада, поред надзорничких дужности и права, спадају и други послови. Окружни протојереј у исто доба служи као посредни орган за црквене послове између свештенства и пастве с једне, и органа црквене и државне власти с друге стране; према потреби он је не само надзорни него и извршни или иследни орган, а притом има извесних правнозначајних радњи, које спадају у искључиву надлежност окружних протојереја, као самосталних органа црквено-административне власти.

2. Поред првенства и власти и части међу свима свештеним лицима оба реда нижег и истога јерархијског степена из свога округа (изузимајући само она свештена лица, која би специјалним актом највише црквене власти за неке особите заслуге за цркву одликована била вишим рангом) окружним протојерејима у накнаду за парохијске приходе, пошто они због многобројних специјалних дужности не могу имати својих парохија, на име награде за вршење протојерејске службе припада плата из државне благајнице у суми од пет хиљада динара годишње. А, сем тога, кад врше службене послове ван места свога сталног становања на име попутнине и подвознине припада им право на накнаду трошкова као и чиновницима грађанског реда са истом платом.

3. Окружног протојереја у ослобођеним областима поставља Министар Црквених Послова на предлог надлежне црквене власти.

4. За окружног протојереја може бити постављен свештеник, који је свршио богословске науке, а притом провео у чину свештеничком најмање пет година и за то време показао се искусан, предан послу и енергичан у вршењу парохијске службе и увек био примереног владања.

5. Поред сваког окружног протојереја надлежни епархијски Епископ одређује по једног свештеника парохијског као помоћника у протојерејској служби и заменика у случају болести или другог каквог важног и оправданог узрока.

6. Окружни је протојереј, као свештено лице, одговоран на првом месту своје епархијском Епископу за тачно и савесно вршење свих својих дужности свештеничких и оних, које су му звањем протојерејским и овим Правилником и Упутствима прописане, а по себи су чисто црквене природе.

За она кажњива дела пак, која би окружни протојереј учинио у званичној дужности, у колико она не би била чисто црквена нити би подлежала суђењу црквених власти, одговоран је надлежној власти као и државни чиновник, у смислу чл. 160. кривичног судског поступка.

Осим тога, за неуспехе своје службе због немарности и неуредности у њеном вршењу по овоме Правилнику и Упутствима окружни је протојереј дисциплинарно одговоран Министру Црквених Послова.

Б. Круј рага и дужносѝи окружној протојереја.

7. Као надзорни црквени старешина протојереј окружни пази, да подручно му свештенство оба реда тачно врши све своје дужности у цркви, манастиру и парохији, упозоравајући га стално на заповест Апостола: „Пасите стадо Божје, које вам је предато, и надгледајте га, не силом него драговољно, и по Богу, нити за неправедне добитке, него из добра срца; нити као да владате народом; него бивајте угледи стаду“ (I. Петрова посл. V, 2. 3.); личним и непосредним обраћањем свакоме посебице свом енергијом и усрдношћу стара се, да се свако свештено лице (оба реда) влада и понаша како свештенички позив захтева, не само при вршењу службе, него уопште. Особиту пажњу обраћа на то, да свако свештено лице нови прописно свештеничко одело, да његов породични живот служи другима за углед и да је свака радња свих свештених и монашких лица његовог подручја увек у границама закона и прожета љубављу и оданошћу према светој вери, цркви, народу, владаоцу и отаџбини.

8. Отклања сваку неслогу, која би се појавила између свештеника, чланова црквене општине и парохијана. Настојава, да међу свештеницима стално влада љубав, слога и потпуна заједничка ревност у постизању општих циљева цркве. Одржава строго дисциплину и црквеноправни поредак код свих чланова подручног му клира, и за сваки, ма и најмањи, нехат у вршењу ове своје дужности одговоран је не само своје Епископу, већ и Министру Црквених Послова, као врховној надзорној власти, и то за повреду специјалне дужности свога протојерејског звања.

9. Сузбија у самоме зачетку сваку појаву и радњу, која би била противна православном учењу и општем угледу цркве и свештенства, хришћанском моралу или постојећем црквеном и државном-правном поретку. О свему томе, како о догађајима, тако и о предузетим мерама, одмах извештава свога епархијског Епископа ради даљих упутстава, а Министарство Црквених Послова ради знања.

10. Расправља сукобе између свештених лица и мири их, а у случају неуспеха, после писменог саслушања обе стране, доставља целу ствар са својим извештајем и образложеним мишљењем Епископу на решење.

11. Походи што чешће, а најмање два пута у години, све цркве у своје подручју и уверава се о стању у коме се оне налазе.

Приликом сваког обилажења цркава у своје округу окружни је протојереј дужан:

а) обраћати пажњу поглавито на црквено благочиније и благољеније при вршењу богослужења, у ком циљу мора и сам да служи службу Божју, да свештеницима, који не би знали, покаже где, када и како коју молитву, св. тајну или обред треба вршити; да служи службу Божју са свештенством дотичне цркве, где се на путу затекне у празничне и недељне дане, нарочито у дане храмовских слава и сабора; да приликом служења у цркви и кад год се покаже подесно поучава народ Законом Божјем, хришћанском моралу и отацтвољубљу. Стараће се свом енергијом да подручно му свештенство уредно врши све своје свештеничке и пастирске дужности, а нарочито: да правилно и ревносно учи о вери, да службу Божју и црквене обреде по правилима црквеног Устава побожно, тачно и савесно извршује;

б) да проучава свестрано: религиозно и морално стање народно у појединим парохијама, оцењујући у колико је успешан рад свештенства за уношење вере у живот друштвени и шта омета напредак на томе пољу; да испитује међусобне односе свештенства и парохијана, па ако су ма у чему ти односи поремећени да одмах на лицу места издаје савете, отклања несугласице, упозорава на неисправности, а према потреби и даље мере предузима за опште добро и углед цркве;

в) да прегледа: цркву, иконостас, антиминос, утвари, црквене књиге, књижице, рачуне, целокупан рад црквених старалаца и да настојава, да се свака, ма и најмања, неуредност или нетачност, која би се опазила, што пре, а по могућности још у његову присуству, исправи. У местима, где би наишао више цркава, у споразуму са свештеником и народом одређиваће распоред служења у њима, и према подесности места на коме је црква објављиваће својом наредбом, која ће се од њих сматрати за парохијску цркву. Бринуће се нарочито о чувању старина црквених. Где год нађе стару архиву Митрополитских намесника и појединих манастира и црква брижљиво ће прикупљати и старати се о њеном уређењу и чувању;

г) да прегледа протоколе рођених, венчаних и умрлих, оцењујући да ли се воде уредно, па ако нађе случајну, нехотичну грешку у вођењу њиховом да упућује свештенике како их треба водити, а ако нађе неке неисправности због нехата или зле намере и користољубља да доставља ствар Министарству Црквених Послова ради редовног кривичног извиђања и даљег поступања по закону;

д) да испитује: да ли се уредно води инвентар црквене имовине, како покретне тако и непокретне; да ли се тачно свако примање и издавање цркве записује у прописне рачунске књиге, израђује ли се на време и по правилу потребан предрачун за издатке; како се врши набавка за црквене потребе; издаје ли се имање црквено под закуп, како и када; стара ли се свештенство да народ материјално помаже цркву, како се народ, у којој мери и облику одазива према потребама цркве; да ли је непокретна имовина убаштињена; има ли свих потребних ствари за богослужење, јесу ли све у добром стању, ако пак што недостаје или је покварено брине се о набавци и поправци. Уопште, према нађеном стању ствари чини даље кораке, а све у циљу: да се имовина црквена не расипа, већ да се чува и само на корист цркве по прописима закона употребљава;

ђ) да испитује и тачно сазнаје: каквог је материјалног стања парохијско свештенство, од чега се који свештеник издржава, како и колико за коју потребу од парохијана наплаћује, јесу ли сви парохијани задовољни њиме или их има који се жале

противу њега и зашто. Даље, да проучава: какво је материјално стање појединих цркава и да ли која од њих како и колико даје на издржавање свога свештенства; јесу ли црквена добра груписана и обезбеђена од пропасти; какав је је где однос између добара црквених, школских, општинских или државних; јесу ли домови парохијана груписани или раштркани, колико их има, колико је највеће растојање између најудаљенијих домова и какав је терен дотичне парохије. О свему томе дужан је окружни протојереј добити јасан појам, па према стању ствари, ако би интерес цркве и службе свештеничке захтевао, да учини што треба и колико може од своје стране, а што би пак прелазило границу његове моћи и надлежности, да дотични предмет са мотивисаним предлогом своје епархијском Епископу;

е) да прегледа гробља и капеле, па ако би где што нашао да не одговара духу православља или старим обичајима и благочестивим особинама нашега народа или би са здравственог или другог кога гледишта показивало се штетно, да изнајде најпоузданији пут и начин како ће се то у будуће и што пре искоренити, а у тежем случају да доставља ствар Епископу;

ж) да сваком приликом, кад год походи цркве свога округа, испитује морално стање народа, а нарочито: да ли се брак у чистоти одржава т. ј. да ли се закључује у свему по прописима цркве, ступају ли брачници у заједнички живот с довољним познавањем светих Божјих и црквених заповести, с познавањем црквених и државних закона и уредаба, јесу ли они свесни свих својих супрушких дужности, па ако нису има ли у томе и колико кривице до свештенства; држе ли свештеници прописане брачне испите, подучавају ли своје парохијане о браку, брачним и другим дужностима, које из брака произлазе, врше ли прописно обред венчања у цркви с претходним оглашењем, испитују ли законске сметње за брак, прибирају ли потребна документа, одмеравају ли и оцењују ли правилно сродничке односе, да ли се с разумевањем и довољном строгошћу упуштају у испитивање родбинских веза свих врста и степена; предузимају ли потребне мере противу незаконитих бракова и сузбијају ли успешно ванбрачно живљење својих парохијана. О свему томе, давши претходно свакоме свештенику свога округа ближа обавештења, ако их он не би био раније од кога добио, окружни ће протојереј бити дужан стално старати се у циљу: да сви свештеници његовог округа савесно и уредно врше све заповести и прописе о браку и брачном живљењу, под својом личном одговорношћу.

12. По извршеном прегледу целокупног стања сваке поједине цркве и парохије окружни протојереј сваки пут својом руком записује какво је стање нашао, па о свему подноси епархијском Епископу тачан извештај. У томе своје извештају, поред осталог, он истиче сваку важнију појаву из религиозно-моралног живота подручних му парохија, као и оних лица, која су својим ревносим радом припомогла напредовању и стекла за цркву заслуге признања. Где пак сам опази или поуздано на неки други начин дозна за неисправности код појединих свештеника и неуспех у њиховом пастирском раду та места он походи што чешиће и предузима све мере да се сметње или неисправности отклоне и успех пастирског рада постигне. Као најважније средство за успех у раду треба да буде: љубав и преданост служби, ред и законитост, убеђење и лични пример, јер, по речима Спаситељевим: „ко изврши и научи, тај ће се велики назвати у царству небескоме“ (Мат. V, 19.), у

чему је Сам Спаситељ дао пример и творећи и учећи (Дела Ап. I, 1). Према лицима других вера настојавати: да односи не буду непријатељски, већ и свештенство и парохијани да толерирају следбенике других вера, руководећи се при томе речима Апостола Павла, који је за онога ко не послуша учење цркве рекао: „не држите га као непријатеља, него га свјетујте као брата“ (Сол. III, 15.), у томе смислу, дакле, да саветује и свештенство и парохијане предњачећи им увек примером свога држања.

13. У специјалне дужности окружног протојереја спада: да саопштава свештенству свога округа наредбе, које прими од виших црквених власти, старајући се о њихову извршењу;

14. да извршује наредбе Архијерејског Сабора, свога епархијског Епископа, решења и пресуде црквено-судске власти о свештеничким кривицама и брачним споровима;

15. да стоји у непосредној вези с органима државних власти у свима питањима, која се тичу свештенства (оба реда), црква и манастира или појединих парохијана по предметима црквеног живота његовога округа и то све дотле, док се не установе епархијски духовни судови и у ослобођеним областима;

16. да уводи у дужност парохијске свештенике, што ће чинити увек лично и свечано у парохијској цркви, прочитавши грамоту о постављењу новог свештеника и пропативши је прикладним говором о дужностима и позиву пастирском;

17. да даје одсуство парохијским свештеницима и ђаконима до ... дана, кад год се увери, да за то имају неодложну потребу, одређујући у исто доба заменика у парохијским дужностима одсутнога свештеника. Молбе за дужност одсуства спроводи са својим мишљењем епархијском Епископу на оцену и решење;

18. да одређује привремене заменике оболелим, као и осуђеним или оптуженим свештеницима до даљег наређења епархијског Епископа;

19. да сазива свештенство на братске зборове ради саветовања и договарања о потребама цркве и свештенства, о напредовању вере и отклањању већих сметњи своје пастирске службе. У тежим приликама, као што је, на пример, искорењивање разних празноверица или заблуда народних, које су од велике штете по живот и напредак друштвени, у циљу изналагања што поузданијих мера за одржавање истинске вере и здравог морала народног, на ове братске зборове он може позивати поред свештених лица и световњаке, црквене тусторе и друга виђенија лица, чија је преданост вери и цркви осведочена. На овим братским зборовима, на којима сам окружни протојереј председава не мора се водити нарочити записник, осим случаја кад збор то за потребно нађе.

О предметима рада и о донесеним одлукама на овим зборовима протојереј извештава писмено епархијског Епископа, који, према природи ствари и потреби, извештава Министарство Црквених Послова;

20. да кондуитира парохијске свештенике и ђаконе свога подручја по упутствима, која му се за то пропишу;

21. да неуке свештенике поучава и упућује у тачном, савесном и преданом служењу великом делу пастирског звања, да неуредне саветује, неисправне да опомиње, и у случају потребе привремено суспендује од парохијске службе, при чему ће сваки такав случај дужан бити да неодложно са својим мишљењем и предлогом

доставља Епископу, који, према природи учињене неисправности извештава Министарство Црквених Послова;

22. да извештава свога Архијереја о смрти сваког свештеног и монашког лица, као и о упражњеним парохијама из свога подручја, водећи притом бригу о заменику док се стално не попуни упражњена парохија;

23. да извиђа и коначно решава питања о поништавању брачних испита; да прегледа документа и даје допуштење за ступање у брак лицима православне вере, која су ван Србије рођена;

24. да мири завађене супружнике, који би му били надлежно за мирење упућени од стране појединих парохијских свештеника, па ако их ни он не би могао измирити онда ће акта мирења са својим извештајем упућивати даље по надлежности;

25. да сав свој службени рад заводи у деловодни протокол и регистар, и да своју архиву држи у реду, како би се у своје време могла очувати и уредно предавати од стране једнога другог, који би као пријемник био одређен. Канцеларијски трошкови (заједно са послугом и станом за канцеларију, ако при цркви тога не би било) измириваће се из суме, коју му за тај циљ Министарство буде одредило;

26. да подноси крајем сваке године свој редовни исцрпан годишњи извештај у два примерка епархијском Епископу, како о стању цркава и свештенства, тако и о своме раду и успесима, који би били постигнути у дотичној години, а евентуално о неуспесима и узроцима њиховим по нарочито издатом му за то формулару и упутствима.

В. Формулар и упућивања за израду протојерејских извештаја.

27. Сваки окружни протојереј при изради годишњег извештаја о своме раду придржаваће се овог формулара:

I. Уређење и састав протопопијата.

а) Опште напомене о стању и успесима протојерејског надзора у дотичном округу;

б) Принављање нових или укидање старих парохија, ако је тога уопште било у дотичној години, и узроци.

II. Цркве.

а) Укупни број цркава у целој округу и њихов преглед по материјалу од кога су саграђене (од камена, цигле или дрвета);

б) Број цркава парохијских, манастирских, гробљанских, приватних и капела;

в) Број цркава нових, недовршених, довршених и освештаних у дотичној години;

г) Колико, ко подиже, каквих цркава и с коликим средствима;

д) Спољашњи и унутрашњи изглед цркава, иностаса, престола и осталих важнијих предмета са гледишта уметничке и материјалне вредности;

ђ) Које су цркве од особитог значења и по чему;

е) Колико је и где затворено цркава, узрок и прилике места;

ж) Који су крајеви и места са већим бројем цркава или где их недостаје и која средства он предлаже да се тешкоће отклоне;

з) Средства за издржавање појединих цркава (колики су приходи и расходи) и ако недостају: шта је томе узрок и како би се он отклонио.

III. Црквена имовина.

а) Црквене утвари (шта све има свака поједина црква, у каквом стању и шта је урађено за набавку и поправку);

б) Црквена непокретна имања (стање и обезбеђеност од пожара, поплаве и. т. д.);

в) Гробља (јесу ли ограђена, имају ли капелу, како се одржава чистоћа у њима и. т. д.);

г) Је ли што докупљено, продато, поклоњено или трамплено од кога непокреног црквеног имања? Зида ли се што? Има ли црквених кућа за становање парохијских свештеника, подижу ли се и у каквом су стању ако их има;

д) Црквена и манастирска земља (њиве, ливаде, земљиште под шумом), њихова величина у хектарима и вредност по оцени вештака.

IV. Црквени документи.

а) Тапије и остали документи о својини и правима у погледу црквене или манастирске имовине;

б) Рачунске књиге о приходима и расходима и њихово стање;

в) Протоколи рођених, венчаних и умрлих (има ли их уопште и од када, како се воде, како се чувају, јесу ли уредни, и ако их нема или нису уредно вођени шта је наређено и урађено);

г) Води ли сваки парохијски свештеник уредно записник свога службенога рада и има ли сређене преписе свих наредба црквених власти;

д) Има ли која црква летопис црквени и како се тај летопис води;

ђ) Какво је уопште стање архиве, књига и канцеларијског посла у појединим црквама?

V. Свештенство.

а) Број свештеника по њиховом звању и чину: протојереја, презвитера, ђакона; број парохијских активних свештених лица; број монашких лица по чину и звању; број онеспособљених свештених лица; број оних који живе у миру; број породица свештеничких, које су у сиромашном стању и без издржавања, од када и зашто, је ли што урађено у циљу да им се помогне и шта би требало учинити;

б) Стање писмености и школованости појединих чланова клира. Колико је и с каквом спремом свештених лица;

в) Како свештеници врше богослужење и какав имају успех у своме пастирском раду;

г) Религиозно и морално стање свештенства, колико их има под оптужбом и осудом; да ли је таквих све више или све мање; шта особито пада у очи; знају ли се узроци незадовољавајућег моралног стања свештенства, и шта он мисли и предлаже о средствима противу таквога стања. Колико има свештеника са каквом оценом из владања и разлози за то, а ако је већи број с неповољним или добрим владањем шта је томе узрок и у колико је он лично од своје стране радио да њихово владање буде боље;

д) Какви су лични односи између свештених лица, поштује ли млађи старијега, опажа ли се да један другом достојну част чине или се не поштују и не слажу међусобно, у ком случају треба навести шта је томе узрок и какве је мере он од своје стране све предузимао да се то отклони и је ли имао у томе успеха;

ђ) Је ли задовољавајући однос између свештенства и парохијана, а ако где није, шта је томе узрок и шта мисли да треба предузети;

е) Похвалне особине појединих свештеника у животу и раду њиховом, наведећи колико их је и који су поименце: 1. којима су повераване неке особите дужности у епархијској служби; 2. који се одликују даром проповедничким у цркви; 3. својим особито успешним пастирским радом; 4. особитим поштовањем и поверењем код својих парохијана; 5. који имају велики утицај на побољшање религиозног и моралног живота друштвеног; 6. који располажу способношћу за искорењивање заблуда и придобијање за православну веру; 7. у чијој су парохији деца васпитана у духу хришћанског морала; 8. који се одликују добротинствима и бригом и старањем о сиромашнима и напуштенима; 9. који се баве сузбијањем по здравље и напредак штетних навика и обичаја у народу (нарочито при неговању болесника, при сахрањивању мртвих, при крштењу и т. д.), домаћим лекараствима и селским газдинством и т. д.

ж) Однос православног свештенства према свештенству и становништву других вера;

з) Је ли број свештених лица већи но што треба или је оскудица, са мишљењем и о једном и о другом;

и) Средства за издржавање свештенства. У чему се она састоје и јесу ли довољна, а ако нису шта он о томе мисли;

ј) Владање чланова породица свештеничких и важнија оопжања у погледу њиховога утицаја на парохијане.

VI. Парохијани.

а) Број парохијана свих парохија у округу. Број неправославних у сразмери према православнима у појединим местима поименце;

б) Расте ли или опада број православних, узроци томе и предузимате мере;

в) Број мешовитих бракова и мишљење о њима;

г) Стање побожности у народу, и који знаци сведоче да се она развија или да опада;

д) У којим местима и с каквом усрдношћу православни посећују цркву и извршују своје хришћанске дужности као чланови цркве, да ли се свет радо и уредно исповеда и причешћује; крштавају ли се деца на време, врши ли се уредно брачни испит; поштује ли се прописно пост, светиња и празнични дан; како се пропраћа венчање, крштење и сахрана, има ли празноверице под видом црквених обичаја и обреда или су правилни и јасни појмови о хришћанском учењу и богослужењу; прославља ли се, где и како крсно име, осећа ли се у свему томе какав напредак, застој или назадак, па према утврђеном стању шта је предузимато;

ђ) Какво је схваћање основних јеванђелских истина код парохијана у разним местима у округу, знају ли сви символ вере, заповести и молитве, да ли је њихово познавање вере правилно и довољно, како су до њега дошли и шта је урађено ако је оно неправилно и недовољно;

